

Шаповал А.І. Документальна спадщина історика Пилипа Васильовича Клименка

Розглянуто структуру та документальний склад особового архівного фонду українського історика, джерелознавця, археографа П.В. Клименка, який зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Фонд є джерельною базою дослідження життя, діяльності та творчості вченого.

Ключові слова: П.В. Клименко, особовий фонд, документ, архівна справа.

Шаповал А.И. Документальное наследие историка Филиппа Васильевича Клименко

Рассмотрено структуру и состав документов личного архивного фонда украинского историка, источниковеда, археографа Ф.В. Клименко, который хранится в Институте архивоведения Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского. Фонд является источниковой базой исследования жизни, деятельности и творчества ученого.

Ключевые слова: Ф.В. Клименко, личный фонд, документ, архивное дело.

Shapoval A.I. The documentary heritage of historian Pylyp Klymenko

In article considering structure and contents of the documents of personal archival fund of Ukrainian historian, specialist in the field of source study and archeography P.V. Klymenko, which is storing in Institute of archival sciences of the National Library of Ukraine named by V.I. Vernadskiy. Fund is base of sources for studying life, activity and work scientist.

Key words: P.V. Klymenko, personal fund, document, archival affairs.

[надійшло до редакції: 27.09.2012 р.]

УДК 94 (477): 930.25

Віктор КОНДРАШОВ
(Миколаїв)

Архівні матеріали про ніжинський період життя А.Г. Єршова

Творчий доробок співробітника науково-дослідної кафедри історії культури та мови при Ніжинському інституті народної освіти Анатолія Григоровича Єршова (1897–1938) займає помітне місце в українській історіографії 20-х років ХХ ст. Найбільш плідний у науковому відношенні період його життя тісно пов'язаний з Ніжинською вищою школою, у стінах якої відбулося його становлення як дослідника історії України.

Наукову та громадську діяльність А.Г. Єршова характеризують документальні матеріали, що знаходяться в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (ІР НБУВ), Відділі забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (ВДАЧОН).

Зокрема, у фонді Народного комісаріату освіти УСРР (ф. Р-166) ЦДАВО України зберігаються автобіографія А.Г. Єршова від 15 лютого 1922 р., звіти Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови (далі – ННДК), в яких характеризується аспірантський період його життя, а в ІР НБУВ – машинописні варіанти його статті “До питання про час виникнення м. Ніжина” (ф. Х, од. зб. 17340) та рецензії на книгу В.І. Пічети “Введение в русскую историю” (ф. Х, од. зб. 17341–17342). Більш повно характеризують його життя та діяльність документи, що відклалися у фондах Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (ділі – НІФІ) (ф. 1105) та Ніжинського

інституту народної освіти (далі – НІНО) (ф. Р-6121) ВДАЧОН. Серед них – особові справи студента НІФІ та аспіранта ННДК А. Г. Єршова, протоколи та звіти ННДК.

У автобіографічних документах Анатолій Григорович вказував, що після закінчення в 1917 р. Курської духовної семінарії постав перед проблемою вибору майбутньої професії, розділяючи свої симпатії між медичною та гуманітарними науками, в кінцевому підсумку віддавши перевагу останнім [1]. Як свідчать архівні матеріали, 12 травня 1917 р. А.Г. Єршов звернувся до директора НІФІ з проханням зарахувати його студентом цього вузу, розпочавши навчання восени того ж року [2]. Так розпочався найбільш плідний період його життя в цьому древньому місті, що тривав до березня 1931 р.

У Ніжині А.Г. Єршов виявив інтерес і здібності до навчання й наукової роботи. Вже на першому курсі він підготував реферати з історії давньої та нової російської літератури “Ходіння ігумена Даніїла до Святої землі” та “Життя і творчість Д. Веневітінова”. На другому курсі його зацікавили теми з історії Стародавнього Риму “Політичні та соціально-економічні мотиви змови Катіліни”, “Соціально-економічне та політичне значення рабства в Римській імперії”, на третьому курсі – з історії української літератури “Найближчі завдання вивчення історії української літератури як науки” та з історії середніх віків “Соціальний лад англосаксів за Великою Хартією Вольностей”. На четвертому курсі в семінарі з української історії він виступив із доповіддю “Вибори депутатів і складання наказу в Катерининську комісію 1767 р. від Ніжинського і Батуриного повітів” [3].

Характеризуючи умови життя та навчання в Ніжині, А.Г. Єршов пізніше писав: “При проходженні курсу в И[сторико-]Ф[илологическом] ин[ститу]те мне все время приходилось бороться с материальной необеспеченностью, которая в 1919–[19]20 гг. заставила все-таки на целый год оставить научные занятия” [4].

Переборюючи життєві негаразди, майбутній науковець в 1922 р. успішно закінчив інститут, захистивши кандидатську працю “Міста і містечка Лівобережної України за “Топографічним описом Чернігівського намісництва” А. Шафонського” [5]. В отриманому атестаті вказувалося, що “Вследствие сего предоставляется ему Ершову Анатолию Григорьевичу звание специалиста исторических наук и преподавателя в общеобразовательной и профессиональной школах по всем предметам, по которым показал удовлетворительные успехи” [6].

У 1922 р. А. Г. Єршов вступив до аспірантури ННДК, де під керівництвом професора Г.А. Максимовича, а потім – професора М.М. Бережкова досліджував історію цехів Лівобережної України XVII–XVIII ст. Він опрацював літературу з історії України, ознайомився з джерелами та історіографією, вивчав польську мову та українську палеографію [7]. Нові реалії життя вносили зміни в плани аспірантської підготовки. Так, в організованому при НІНО семінарі з марксистської теорії А.Г. Єршов виступив з доповіддю “Боротьба В.І. Леніна за уточнення марксизму (проти легального марксизму і народництва)” [8].

Джерела свідчать, що молодий науковець опрацював у Ніжині документи грецького магістрату, окружного суду, міської управи, двох монастирів, а також збірного архіву, що знаходився в НІНО. В 1924 р. отримав відрядження до Харкова, де працював у Центральному історичному архіві та бібліотеці колишнього університету [9].

25 жовтня 1925 р. на прилюдному засіданні ННДК відбувся захист А.Г. Єршовим промоційної праці “До історії цехів Лівобережної України XVII–XVIII вв.”, протокол якого знаходиться у ВДАЧОН. На захисті були присутні керівник ННДК професор В.І. Резанов, її дійсні члени професори М.М. Бережков, І.Г. Турцевич, О.І. Покровсь-

кий, О.С. Грузинський, викладач НІНО М.Н. Петровський, аспіранти Ф.П. Алексєєв, І.Я. Павловський, В.А. Фесенко, представники окружних партійних і державних органів, учителі, студенти інституту.

У виступі А.Г. Єршов вказав, що тема наукового дослідження була обрана ним не випадково: “Вже самий хід української історіографії висунув на чергу вивчення життя українських міст і їх населення, як явища соціально-економічного” [10]. В обговоренні промоційної праці взяли участь професори М.М. Бережков, О.С. Грузинський, викладач М.Н. Петровський, аспірант В.А. Фесенко. Професор М.М. Бережков дав високу оцінку дослідженню, вказавши: “Всем этим А.Г. Ершов доказал свою научную работоспособность, надлежащие исторические познания и умение пользоваться историко-критическим методом” [11]. М.Н. Петровський зазначив: “Питання про цехи на Лівобережній Україні в нашій історіографії майже зовсім не розроблене, що підвищує цінність цієї теми”. Проте, водночас, зауважив: “Треба було би з’ясувати, яку роль брали цехи в Хмельниччині, і які причини викликали їх занепад”, а також звернув увагу на необхідність розглянути, яке “значіння для цехів мала політика російського уряду на Україні в XVII-й – XVIII вв.” [12].

Після успішного захисту промоційної праці Президія Укрнауки 28 листопада 1925 р. затвердила А.Г. Єршова науковим співробітником ННДК, а у вересні 1926 р. його обрали її секретарем. 1 вересня 1926 р. він був призначений викладачем історії класової боротьби на робітфаці НІНО [13].

Молодий дослідник разом з іншими ніжинськими науковцями співпрацював з очолюваною М.С. Грушевським історичною секцією ВУАН. В грудні 1926 р. він став позаштатним науковим співробітником комісії Лівобережної України [14]. А.Г. Єршова також залучили до участі в підготовці “Біографічного словника діячів України”. З цього приводу Анатолій Григорович 22 квітня 1929 р. звернувся з листом до одного з керівників вказаної комісії – М.М. Могилянського, в якому писав: «Крім біографії Павла Алеппського міг би ще взяти на себе біографію Астаматенка (Остаматенка), резидента Павла Дорошенка в Турції» [15].

Працюючи в Ніжині, дослідник підготував цілу низку праць з соціально-економічної історії України XVII–XVIII ст., українського літописання, джерелознавства, рецензій, які були опубліковані в “Записках Ніжинського інститут народної освіти», журналі “Україна”, київських і харківських наукових збірниках, а також поза межами УСРР – у “Записках Наукового товариства ім. Шевченка” у Львові та берлінському “Журналі східноєвропейської історії”.

На засіданнях ННДК А.Г. Єршов виступав із доповідями, в яких викладав зміст своїх наукових розвідок, присвячених історії цехів Лівобережної України XVII–XVIII ст., українському літописанню й історіографії. Так, 25 квітня 1925 р. було заслухано й обговорено його повідомлення “Нові праці з української історіографії (критично-бібліографічний огляд праць Багалія, Дорошенка, Клепацького, Пічети, Вознесенського)”, в якому вказувалося, що праці “ак[адеміка] Багалія, пр[офесор]ів Дорошенка й Клепацького, безумовно, велике придбання для укр[аїнської] історіографії, але все ж таки жодна з них не вирішує завдання, яке все ще стоїть й мабуть ще довго буде стояти перед укр[аїнською] історіографією: вона й досі ще не має праці, яка б охоплювала предмет цілком...” [16].

Анатолій Григорович не залишався осторонь громадського життя. Звітуючи про перебування в аспірантурі, він вказував, що в 1924–1925 роках разом із В.А. Фесенком і

М.Н. Петровським брав участь в організації студентського історико-архівного гуртка та керував його роботою. Студенти надавали допомогу окружній інспекції губернського архіву в упорядкуванні документів, готували наукові доповіді, з якими виступали на засіданнях гуртка [17]. А.Г. Єршов виконував обов'язки секретаря секції наукових працівників Ніжинщини, а в 1925р. його обрали секретарем місцевого комітету НІНО. На запрошення Ніжинської окружної інспекції соціального виховання Анатолій Григорович підготував навчальну програму з суспільствознавства для середніх шкіл Ніжинщини [18]. Архівні матеріали свідчать, що молодий науковець був одним із засновників Ніжинського красзнавчого товариства, організаційне оформлення якого відбулося 25 січня 1925 р. 28 червня того ж року Анатолія Григоровича обрали заступником голови Товариства, а в 1927 – січні 1928 р. він керував його роботою [19].

Наприкінці 20-х років ХХ ст. в УСРР відбувалося згорання непу й стрімкий перехід до адміністративно-командних методів керування всіма галузями життя, яке супроводжувалося розкрученням маховика масових репресій. У жорна цих репресій трапили й представники Ніжинської вищої школи.

17 березня 1931 р. Анатолій Григорович Єршов був заарештований [20]. Документи, оприлюднені чернігівськими дослідниками О.Б. Коваленком і А.М. Острянком, указують, що після піврічного перебування під вартою в Ніжині та Києві, він був звільнений за відсутністю доказів антирадянської діяльності. Після цього Анатолій Григорович переїхав до Харкова, де спочатку працював співробітником Науководослідного інституту історії української культури ім. академіка Д.І. Багалія, а потім у Харківському історичному музеї. Однак 27 листопада 1937 р. А.Г. Єршов був знову заарештований і за вироком однієї з сумнозвісних “трійок” при управлінні НКВС у Харківській області 11 січня 1938 р. талановитого історика розстріляли [21].

Тож, як бачимо, документи, що зберігаються у вітчизняних архівах, дають можливість висвітлити наукову та громадську діяльність непересічного дослідника історії України, штучно викресленого з вітчизняної історіографії більш, як на півсторіччя – А.Г. Єршова.

Джерела та література

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. Р-166, оп. 2, спр. 464, арк. 116.
2. Там само, арк. 116 зв.
3. Там само.
4. Там само.
5. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. Р-6121, оп. 2, спр. 3242, арк. 75
6. Там само, ф. 1105, оп. 1, спр. 2132, арк. 25 зв.
7. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 2, спр. 464, арк. 147.
8. ВДАЧОН, ф. Р-6121, оп. 2, спр. 3242, арк. 45 зв.
9. Там само, арк. 45.
10. Там само, арк. 30.
11. Там само, арк. 61 зв.
12. Там само, арк. 37.
13. Там само, арк. 75 зв.
14. Там само.
15. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. Х, од. зб. 5139, арк. 1.
16. ВДАЧОН, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 70, арк. 19.
17. Там само, спр. 3242, арк. 47.

18. Там само.
19. Там само, арк. 45.
20. Там само, арк. 136 зв.
21. *Коваленко О., Остряко А.* Розгром Ніжинської історичної школи // Спеціальні історичні дисципліни. Питання теорії та методики [Число 5]. Історіографічні дослідження в Україні (Вип. 10). Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України В.А. Смоля. – К., 2000. – Ч.2 – С. 95.

Кондрашов В.Ф. Архівні матеріали про ніжинський період життя А.Г. Єршова

У статті аналізуються архівні документи про ніжинський період життя історика України А.Г. Єршова.

Ключові слова: архівні матеріали, Ніжинська вища школа, історик України А.Г. Єршов.

Кондрашов В.Ф. Архивные материалы о нежинском периоде жизни А.Г. Ершова

В статье анализируются архивные документы о нежинском периоде жизни историка Украины А.Г. Ершова.

Ключевые слова: архивные материалы, Нежинская высшая школа, историк Украины А.Г. Ершов.

Kondrashov V.F. Archive materials about A.H. Yershov's life in Nizhyn

The article examines archival documents about life of the Ukrainian historian A.H. Yershov in Nizhyn.

Key words: archival materials, Nizhyn Higher School, A.H. Yershov.

[надійшло до редакції: 22.10.2012 р.]

УДК 929:61(477. 51)

Олександр РАХНО
(Чернігів)

Земська діяльність П.А. Бушtedта

Петро Андрійович Бушtedт (1855–?) – відомий лікар і земський діяч Чернігівщини. Втім, його життєвий шлях і громадська діяльність ще не знайшли висвітлення в історичній літературі. Автори праці “З історії медицини Чернігівщини” А. М. Груша та М. М. Дуля, подаючи розділ “Лікарі-учені, які народилися на Чернігівщині або працею своєю пов’язані з нею”, про лікаря П.А. Бушtedта не згадують [1]. Деякі аспекти ніжинського періоду його діяльності знайшли відображення у “Нарисах культури Ніжина” [2]. Однак у сучасній українській історіографії інформація про земську діяльність П.А. Бушtedта фактично відсутня. Дане дослідження має не меті певною мірою заповнити цю прогалину.

П.А. Бушtedт народився 1 жовтня 1855 р. в с. Макошині Сосницького повіту Чернігівської губернії у родині провізора Андрія Івановича Бушtedта лютеранського віросповідання та його дружини Єлизавети Яківни, православної. Того ж таки дня він був охрещений у місцевій православній Покровській церкві [3].

Після закінчення восьми класів Ніжинської гімназії, П.А. Бушtedт здобув вищу освіту у Петербурзі в Імператорській Військово-медичній академії, Конференція якої, “по произведенному на законном основании, испытанию, постановлением, состоявшимся ноября 7 дня 1881 года, признала окончившего курс наук в бывшей Императорской Медико-Хирургической Академии Петра Андреева Бушtedта лекарем. В удостоверение чего и дан ему из Конференции сей диплом, за надлежащим подписанием и с приложением печати. В С[анкт]-Петербурге. Ноября 24го дня 1881 года” [4].